

RENE DESCARTES

(1596-1650)

Ünlü Fransız düşünürü, bilim adamı ve matematikçisi René Descartes, 1596'da La Haye köyünde doğdu. Gençlik yıllarında iyi bir Cizvit okuluna, La Flécher Kolejinde devam etti. Yirmi yaşındayken Poitiers Üniversitesinden hukuk diploması almasına karşın, hukukla hiç uğraşmadı. Mükemmel bir öğrenim almış olmasına rağmen Descartes, dünya üzerinde matematik dışında güvenilebilir çok az bilgi bulunduğuna kesinlikle inanmıştı. Öğrenimine devam etmek yerine, Avrupa'yı dolaşıp dünyayı kendi gözleriyle görmeye karar verdi. Ailesinin hali vakti yerinde olduğundan Descartes'in geliri rahatça seyahat etmesine elveriyordu.

1616'dan 1628'e kadar çok gezdi. Üç orduda (Hollanda, Bavyera ve Macaristan) kısa süreli askerlik yaptı, ama bilindiği kadarıyla hiç savaşa katılmadı. İtalya, Polonya, Danimarka ve daha başka ülkeleri de ziyaret etti. Bu yıllarda, gerçeği bulma yöntemi olduğunu düşündüğü bir yöntem öne sürdü ve otuz iki yaşındayken dünyayı kavrayabilmek amacıyla bu yöntemi uygulamaya karar verdi. Aldığı karar üzerine hayatının yirmi bir yılını geçireceği Hollanda'ya yerleşti. (Hollanda'yı seçti; çünkü burada daha fazla entelektüel özgürlük vardı, aynı zamanda Paris'teki sosyal hayatın çılgınlıklarından da uzak kalmayı tercih ediyordu.)

1629 dolaylarında, yöntemini özetlediği bir kitap olan "Aklı yönetme kuralları"nı yazdı.(Ancak kitap tamamlanmamıştır ve muhtemelen yayımlanması düşünülmemiştir; ilk baskısı Descartes'in ölümünün üzerinden elli yıldan fazla zaman geçtikten sonra yapılmıştır.) 1630-1634 yılları arasında Descartes, yöntemini bilimlerin incelenmesinde uyguladı. Anatomi ve fizyoloji ile ilgili daha fazla bilgi edinebilmek için kadavraları inceledi. Optik, meteoroloji, matematik ve daha birkaç bilim dalında önemli bağımsız araştırmalar yürüttü.

Ulaştığı bilimsel sonuçları "Le Monde" (Dünya) adını vereceği bir kitapta yayımlamayı istiyordu. Ancak, kitabın bitmek üzere olduğu 1633 yılında, İtalya'daki kilise yetkililerinin Galile'yi Copernicus'un dünyanın güneşin etrafında döndüğüne ilişkin teorisini savunduğu için mahkum ettiğini öğrendi. Hollanda'da Katolik kilisesine tabi olmamasına karşın Descartes yine de içinde kendisinin de Copernicus teorisini savunmakta olduğu bir kitabı yayımlamamasının ihtiyatlı bir davranış olacağına karar verdi. Bu kitabın yerine, 1637'de ilk ünlü çalışmasını, "Yöntem üzerine konuşma"yı baskıya verdi.

"Konuşma" klasik öğrenim görmemiş olanlar da dahil, belli bir düzeyde zekaya sahip bütün insanların okuyabilmesi için, Latince değil de Fransızca yazılmıştı. Kitaba ekli üç denemede Descartes bu yöntemi kullanarak yaptığı buluşlardan örnekler veriyordu. Bu eklerin ilki olan "Optik"te Descartes (aslında daha önce Willebrord Shell tarafından keşfedilen) ışığın kırınımı

kanununu anlatıyordu. Mercekleri ve çeşitli optik araçları da irdeliyor; gözün çalışma sistemini ve çeşitli görme kusurlarını tanımlıyor ve daha sonra Christian Huygens tarafından formüle edilen dalga teorisinin ilk hali olan bir ışık teorisinden söz ediyordu, ikinci ek meteorolojiye ilk modern yaklaşımdan oluşuyordu. Bulutlan, yağmuru ve rüzgarı irdeliyor, gökkuşağının doğru bir açıklamasını yapıyordu. Isının görünmez bir akışkandan oluştuğu görüşüne karşı çıkıyor ve ısının bir moleküller arası (iç) hareket türü olduğu şeklinde, doğru bir sonuca varıyordu. (Ama bu fikir daha önce Francis Bacon ve daha başka kişilerce öne sürülmüştü.) Üçüncü ek "Geometri"de, Descartes, bilime yaptığı en önemli katkıyı, analitik geometriyi anlatıyordu. Bu, matematik dalında, Newton'un yüksek matematiği keşfine yol açan önemli bir ilerlemeydi.

Descartes felsefesinin en ilginç kısmı belki de başlamak için seçtiği yöntemdi. Genel kabul görmüş sayısız yanlış görüşün bilincinde olan Descartes, gerçeğe ulaşmak için yepyeni bir başlangıç yapması gerektiğine karar verdi. Dolayısıyla, her şeyden şüphe etmekle işe başladı-öğretmenlerinin öğrettiği her şeyden şüphe etti; en kutsal inançlarından, sağduyusuyla ulaştığı fikirlerden, hatta dış dünyanın varlığından, hatta kendi varlığından-tek kelimeyle her şeyden.

Tabii bu bir soruna yol açar: Bu denli evrensel bir şüpheyi yenmek ve bir şey hakkında güvenilir bilgi edinmek nasıl mümkün olabilir? Ancak Descartes bir dizi dahice metafizik irdelemeden sonra; var olduğunu, Tanrının var olduğunu, dünyanın var olduğunu kendisini tatmin edecek şekilde kanıtlamayı başardı ("Düşünüyorum, o halde varım"). Descartes kuramının başlangıç noktaları bunlardı.

Descartes yönteminin önemi iki yönlüdür. Birincisi, felsefi sisteminin merkezine temel epistemolojik soruyu yerleştirmiştir: "İnsanın bilgisinin kökeni nedir?" Önceki filozoflar dünyanın ne olduğunu açıklamaya çalışmışlardı. Descartes bize, böyle bir sorunun "Nereden biliyorum?" sorusuyla birlikte düşünülmediği sürece tatmin edici bir cevabı olamayacağını öğretti.

İkincisi, Descartes inançla değil şüpheyile yola çıkmamız gerektiğini savundu. (Bu St. Augustine ve Ortaçağ tanrıbilimcilerinin çoğunun inanca öncelik veren tutumlarının tam tersiydi.) Descartes'ın yolun sonunda, herkesçe bilinen ve kabul edilen teolojik sonuçlara ulaştığı da bir gerçektir. Ancak okurları, savunduğu yöneme ulaştığı sonuçlardan çok daha fazla ilgi gösterdiler. (Kilisenin Descartes'in eserlerinin eninde sonunda yıkıcı görüşlere yol açacağına ilişkin korkulan hiç de boş değildi.)

Felsefe sisteminde Descartes, düşünce ve maddi evren arasındaki ayrımı vurgular ve bu yönüyle baştan sona dualizmi* savunur. Bu ayrım daha önce de yapılmıştı ama Descartes'in eserleri konu üzerindeki felsefi tartışmaların başlangıcı oldu. Ortaya attığı sorular düşünürlerin bugüne dek ilgisini çekmiş ve henüz de çözümlenememiştir.

Çok etkileyici bir diğeryön, Descartes'ın fiziksel evreni algılayışıydı. Dünyanın -Tanrı ve ruh dışında- tümünün bir makine mantığıyla çalıştığına, dolayısıyla da tüm doğa olaylarının mekanik sebeplere dayanılarak açıklanabileceğine inanıyordu. Bu nedenle, astroloji, sihir ve diğery boş inanları reddetti. Benzer şekilde doğa olaylarının teleolojik açıklamalarının tümünü reddetti. (Yani, doğrudan mekanik sebepler aradı ve doğa olaylarının uzak bir son amaca hizmet için ortaya çıktıkları görüşünü reddetti.) Descartes'ın bakış açısıyla, hayvanların karmaşık makineler olması gerekiyordu, insan vücudu da sıradan mekanik kanunlarına tabiiydi. Bu görüş o günden bu yana modern fizyolojinin temel fikirlerinden biri haline gelmiştir.

Descartes bilimsel araştırmadan yanaydı ve bundan elde edilen sonuçların uygulamaya konulmasından toplumun yarar görebileceğine inanırdı. Bilim adamlarının müphem fikirlerden kaçınmaları ve dünyayı matematik denklemleriyle tanımlamaya çalışmaları gerektiğini düşünürdü. Bunların tümü çok modern görüşlermiş gibi görünüyor. Ancak Descartes, kendisi de gözlem yapmasına rağmen, deney yapmanın bilimsel yöntem içinde sahip olduğu can alıcı öneme hiç değinmedi.

Ünlü İngiliz düşünür Francis Bacon bilimsel gözleme olan gereksinimi ve bundan sağlanabilecek yararları Descartes'tan birkaç yıl önce ortaya atmıştı. Descartes'in meşhur "Düşünüyorum, o halde varım" tezi de özgün değildi, 1200 yılı aşkın bir süre önce (elbette farklı bir söyleyişle) St. Augustine tarafından ifade edilmişti. Benzer şekilde Descartes'in Tanrının varlığını "ispatı" ilk kez St. Anselm (1033-1109) tarafından öne sürülen bir ontolojik görüşün (varlık felsefesi) daha farklı bir şeklidir.

1641'de Descartes bir diğery ünlü kitap yayımladı: "Düşünceler"(Meditations). "Felsefenin ilkeleri" adlı eseri 1644 yılında basıldı. Her iki kitap da Latince olarak kaleme alınmıştı, 1647'de Fransızca'ya çevirileri yapıldı.

Descartes, büyüleyici bir düz yazı üslubuna sahip parlak bir yazar olmakla birlikte, eserlerinin tarzı hayret uyandıracak kadar eski modaydı. Gerçekten de insana (belki de rasyonalist yaklaşımı nedeniyle) bir ortaçağ bilim adamı gibi gelirdi. (Francis Bacon, Descartes'tan otuz beş yıl önce doğmuş olmasına karşın, tam tersine, oldukça modern bir tarza sahiptir.)

Eserlerinin de ortaya koyduğu gibi, Descartes inançlı bir kişiydi. Kendisini iyi bir Katolik olarak görürdü; ancak Kilise yetkilileri görüşlerinden hoşlanmadılar ve yapıtları kilisenin yasaklı kitaplar listesine (İndeks) alındı. Protestan Hollanda'da bile (ki o zaman muhtemelen Avrupa'daki en hoşgörülü ülkeydi) Descartes tanrıtanımlılıkla suçlandı ve yetkililerle başı derde girdi.

1649 yılında Descartes, İsveç kraliçesi Christina'nın Stockholm'da iyi bir ücret karşılığı kendisinin özel öğretmeni olması teklifini kabul etti. Descartes sıcak ortamları sever ve geç saatlere kadar uyumaktan hoşlanırdı. Kraliçe'nin derslerini sabahın beşinde almak istediğini öğrendiğinde bunalıma girdi. Descartes soğuk sabah havasının ölümüne sebep olacağından korkuyordu, öyle de oldu: Zatürreeye yakalanması çok sürmedi. Şubat 1650'de, İsveç'e varmasının üzerinden henüz dört ay geçmişti ki, öldü.

Descartes hiç evlenmedi ama,- ne yazık ki genç yaşta ölen-bir kızı vardı.

Descartes felsefesi çağdaşları tarafından, biraz da döngüsel akıl yürütme içerdiği izlenimini vermesi nedeniyle, şiddetle eleştirildi. Sonraki felsefeciler bu sistemin birçok eksikliğine işaret etmişlerdir ve günümüzde pek az insan bu felsefeyi tüm kalbiyle savunur.

Ama filozofun önemi sadece kurmuş olduğu sistemin doğruluğuna bağlı değildir: Fikirlerinin yarattığı etkinin -daha doğrusu, başkalarının onun yazmış olduklarından edindiği fikirlerin- yaygınlaşıp yaygınlaşmadığı çok daha önemlidir. Bu şekilde bakıldığında, Descartes'in önemli bir kişilik olduğu şüphe götürmez.

Descartes'in fikirlerinden en az beş tanesi Avrupa düşünce sisteminde önemli etki yapmıştır:

- a) Evreni mekanik bir sistem olarak görmesi
- b) Bilimsel araştırmalara karşı olumlu tutumu
- c) Matematiğin bilimde kullanılmasına verdiği önem
- d) Başlangıçta her şeye şüpheyle yaklaşılması gerektiğini savunması
- e) Epistemolojiye (bilgibilim) gösterdiği ilgi

Descartes'in öneminin genel değerlendirmesini yaparken, etkileyici bilimsel başarılarını, özellikle de analitik geometriyi kurmasını da hesaba kattım. Descartes'ı Voltaire, Rousseau ve Francis Bacon gibi seçkin felsefecilerin üzerinde bir yerde değerlendirmeye beni yönelten bu etkendir.

** Evrenin iki karşıt kavramla; örneğin düşünce-madde, varlık yokluk gibi kavramlarla açıklanabilebileceğini öne süren öğretisi.*

Kaynak: Michael H. Hart, Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.237-242.